

Mirko Harjula

Itämeri 1914-1921

Itämeren laivastot maailmansodassa sekä Venäjän
vallankumouksissa ja sisällissodassa

Itämeri 1914–1921

Itämeren laivastot maailmansodassa sekä
Venäjän vallankumouksissa ja sisällissodassa

Mirko Harjula

ISBN 978-952-498-383-9

Kustantaja: Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi

Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

Suomen tietokirjailijat ry on tukenut tutkimustyötä apurahallaan

Sisällys

Lukijalle	6
Päivämääristä	6
Nimistöstä	6
Sotilasarvoista	7
Venäjän laivaston alusluokittelusta	7
Tutkimuksesta ja lähteistä	9
Ensimmäisen maailmansodan merisotatoimet	9
Venäjän laivaston osuus vuoden 1917 vallankumouksissa	11
Suomen itsenäistymisen merisotatoimien tutkimus	12
Venäjän sisällissota, ympärysvaltiojen interventio ja reunavaltioiden itsenäistymistaistelut Itämerellä	13
Alusmatrikkelin lähteistä	13
1. Venäjän laivaston kehitys ennen maailmansotaa	15
Laivaston suunnitelmat ennen sotaa	15
Laivaston henkilökunta	16
2. Itämeren laivastot maailmansodan syttyessä	18
3. Ensimmäinen purjehduskausi	20
3.1. Sota alkaa	20
3.2. Sotatoimet vuonna 1914	20
Saksalaisten ensimmäiset retket	20
Saksalaiset menettävät <i>Magdeburgin</i>	21
Saksalaiset pysyvät aktiivisina	22
Sukellusvenesota alkaa	23
Miinainen loppukausi	24
4. Toisen purjehduskauden alku	26
4.1. Saksa etenee Kuurinmaalle	26
Saksalaiset etenevät kohti Liepājaa	27
Kahakoita Kuurinmaan rannikolla	28
Gotlannin meritaistelu	29
4.2. Saksalaiset hyökkäävät Riianlahdelle	30
Saksalaiset liikehtivät ja venäläiset varustautuvat	30
Saksalaisten ensimmäinen yritys Riianlahdelle	31
Saksalaisten toinen yritys Riianlahdelle	31
4.3. Syksyn 1915 tapahtumia	33
Venäjän laivasto sotii Riianlahdella	33
Sukellusveneet häiritsevät Saksan ja Ruotsin tavaravaihtoa	34
Kapinaa Venäjän laivastossa	35
Miinasotaa syksyllä 1915	36
4.4. Ennen uutta kautta	37
5. Kolmas purjehduskausi	39
Venäläisten epäonnen kevät	39
Venäläisten retket Ruotsin rannikolle	39
Arkipäiväistä merisotaa	40
Syksyn miinakampanjat	42
Saksalaisen hävittäjälaivueen huono onni	42
6. Vallankumous	44
6.1. Kumous Pietarissa ja Kronštadtissa	44
6.2. Kumous Virossa	46
6.3. Kumous Helsingissä	46

7. Vallankumous järjestyy	48
8. Bolševikkien nousu Kronštadtissa ja sen seurauksia	51
9. Tsentrobalt perustetaan	54
10. Neljännen purjehduskauden alku	56
11. Uusi kapina	58
11.1. Laivaston suhtautuminen suurhyökkäykseen	58
11.2. Heinäkuun kriisi	59
12. Kurinpalautus	60
13. Amiraali trapetsilla	62
14. Kornilovin kapina ja laivasto	63
15. Reichin regatta: Saksa ottaa Viron saaret	65
16. Kohti kaappausta	68
17. Laivasto marraskuun vallankaappauksessa	70
17.1. Vallankaappaus Pietarissa	70
17.2. Kerenskin vastakaappausyritys	71
17.3. Itämeren matruusit kumoamassa valtaa kauempana	72
18. Kaappauksen jälkeen	74
18.1. Laivaston tila kaappauksen jälkeen	75
18.2. Tilanne Virossa, Suomessa ja Kronštadtissa	75
18.3. Neuvostohallitus ottaa laivaston haltuunsa	76
19. Eroaminen maailmansodasta, perustava kokous ja Suomen itsenäistyminen	78
19.1. Maailmansodan päättyminen Venäjän osalta	78
19.2. Perustava kokous	79
19.3. Suomen itsenäistyminen ja laivaston ongelmat siellä	80
19.4. Suomen sisällissota ja ruotsalaiset tulevat Ahvenanmaalle	82
20. Jääretki	85
20.1. Vetäytyminen Tallinnasta	85
20.2. Saksan interventio Ahvenanmaalle	86
20.3. Saksalaiset tulevat Suomeen	87
Sovkombalt perustetaan	88
Saksalaiset tulevat Hankoon	89
Länsi-Suomen menetykset	90
Laivaston pako Suomesta päättyy	91
Jääretken jälkeen Suomessa	92
21. Suomalaiset perustavat laivaston	95
22. Bolševikit alistavat laivaston	97
23. Itämeren miehet sisällissodassa	100
24. Seuraavaa sotaa odotellessa	103
25. Uutta sotaa kohti	105
26. Virolaiset perustavat laivaston	108
27. Nelson vastaan Marx	110
Britit saapuvat Itämerelle	110
Britit Viron tukena	110
Britit lähtevät pois	113
28. Tauko merisodassa	114
28.1. Virolaisten vastahyökkäys	114
28.2. Kurinpalautus punalaivastossa	114
28.3. Britit Latvian tukena	115
28.4. Viron laivasto talvella 1919	116
29. Kuudennen purjehduskauden avajaiset	119
29.1. Venäjän vastustajat varustautuvat	119

29.2. Punalaivasto varustautuu	120
29.3. Baltian sota siirtyy Venäjän alueelle	121
30. Kapinahankkeita punalaivastossa ja niiden purkaminen	124
31. Purjehduskauden jatko	126
31.1. Viron ja saksalaisten sota	126
31.2. Hiljaiselo Suomenlahdella	126
31.3. Kronšadtia ahdistellaan	127
31.4. Länsiarmeijan ja Luoteisarmeijan sotaretket	128
Länsiarmeijan sota Riianlahdella	128
Sisällissodan ratkaisu Suomenlahdella	129
Länsiarmeija ja Luoteisarmeija lyödään lopullisesti	130
32. Intervention loppu ja Itämeri sen jälkeen	131
32.1. Interventio päättyy	131
Kuudes purjehduskausi päättyy	131
Sodanuhka vuonna 1920	131
Intervention tilinpäätös	132
32.2. Kronšadt ja neuvostolaivasto sotien jälkeen	134
Raskolnikovin ja Zinovjevin valtataistelu	134
Kronšadtin kapina	134
33. Peipsijärvi	136
Sisällissota Peipsijärvellä alkaa	137
Viron vapaussota Peipsijärvellä	137
Venäjän sisällissota Peipsijärvellä	139
Liitteet	141
Liite 1: Venäjän Itämeren laivaston sotilaallinen johto	141
Itämeren laivaston poliittinen johto	141
Liite 2: Venäjän Itämeren laivasto maailmansodan aluksi 1.8.1914	143
Liite 3: Venäjän Itämeren laivasto 5.7.1916	145
Liite 4: Venäjän Itämeren laivasto suurimmillaan vuoden 1917 alussa	156
Liite 5: Vuonna 1917 surmatut Itämeren laivaston upseerit	158
Liite 6: Itämeren laivasto maailmansodan ja jääretken päätteeksi 16.5.1918	161
Liite 7: Itämeren laivaston toimivat alukset 7.9.1918 alkaen	163
Liite 8: Itämeren laivaston toimiva osasto 1.12.1918	164
Liite 9: Lisäykset Itämeren laivastoon 1914–1918	165
Liite 10: Itämeren laivaston menetykset ja poistot 1914–1920	173
Liite 11: Venäjän laivaston vastustajien menetykset Itämerellä 1914–1919	183
Liite 12: Kauppamerenkulun tappioita Itämerellä 1914–1918	185
Liite 13: Suomen laivasto 1918–1920	189
Liite 14: Venäjän Itämeren laivaston aluskanta maailmansodassa	191
Liite 15: Interventioon Itämerellä 1918–1919 osallistuneita ympärysvalttojen laivastojen aluksia	298
Liite 16: Venäjän Itämeren rannikkotyöstö vuonna 1917	302
Liite 17: Henkilöhistorioita	305
Liite 18: Suomesta kotoisin olevat ja/tai suomalaissyntyiset Venäjän laivaston upseerit maailmansodassa	323
Lähteet	327
Henkilöhakemisto	336
Alushakemisto	343

Lukijalle

Päivämääristä

Vuoden 1918 helmikuun ensimmäiseen päivään saakka Venäjällä oli käytössä juliaaninen kalenteri, joka jäi aina sadassa vuodessa päivän jälkeen länsimaisesta eli gregoriaanisesta kalenterista. 1900-luvun alussa Venäjän aikaero muuhun maailmaan oli 13 päivää. Tästä syystä keisarinvallan kaatumiseen johtanutta vuoden 1917 vallankumousta kutsutaan Venäjällä helmikuun vallankumoukseksi, vaikka se tapahtui oikeastaan maaliskuussa. Samasta syystä bolševikkien ja vasemmisto-SR:ien Pietarissa suorittama vallankaappaus on kantanut lokakuun vallankumouksen nimeä, vaikka se tapahtui marraskuussa 1917.

Venäläisissä lähteissä käytetään vuoden 1918 helmikuuta edeltävästä ajasta puhuttaessa juliaanista kalenteria. Tässä tekstissä kaikki päivämäärät on selvyiden vuoksi kuitenkin kirjoitettu gregoriaanisen ajanlaskun mukaan.

Nimistöä

Ensimmäistä maailmansotaa ja Venäjän sisällissotaa käsittelevässä länsimaisessa kirjallisuudessa Itämeren seudun maantieteellisistä objekteista käytetään yleensä niiden germaanisiperäisiä nimiä, mikäli sellainen vain on ollut: Venäjän Baltian-maakuntien ja Suomen paikkoja kutsutaan niillä nimillä, mitkä Baltiaa ja Suomea keskiajalta asti hallinneet saksalaiset ja ruotsalaiset ovat niille aikoinaan antaneet.

Venäläisissä lähteissä puolestaan esiintyy merkillinen kaksijakoisuus: ennen vallankumousta Baltian ja Suomen paikkoja on kutsuttu niiden germaanisiperäisten nimien venäläisillä väännöksillä, kun taas pian vallankumouksen jälkeen nämä paikat muuttuivat venäläisessä lähteistössä alkuperäisväestön antaman nimistön mukaisiksi. Niinpä Helsinki on vuoteen 1918 asti venäläisillä *Gelsinfor*s ja vasta vuodesta 1918 alkaen Helsinki, Turku vuoteen 1918 asti *Abo*, Liepāja milloin *Libau*, milloin *Libava* ja niin edelleen.

Tämän ongelman olen pyrkinyt ratkaisemaan nimittämällä paikat nykyisten karttojen perusteella sen mukaan, mikä kansallisuus oli missäkin hallitsevana tuohon aikaan. Suomen ja Baltian paikannimistö on tämän perusteella esitetty kunkin alueen alkuperäisväestön kielellä eli venäjäksi, suomeksi, viroksi, latviaksi ja liettuaaksi. Kirjan käsittelemällä ajanjaksolla Saksaan kuuluneiden alueiden nimistö on esitetty saksalaisissa muodoissaan. Kirjan lopussa on hakemisto, jossa paikannimet on esitetty tarvittaessa useammalla kielellä.

Jotkut venäläisistä lähteistä peräisin olevat Suomen ja Baltian paikannimet ja eräiden länsimaisten alusten nimet on translitteroitu alkukielestä venäjään niin omituisesti, etten ole löytänyt alkuperäistä nimeä mistään. Tällöin olen merkinnyt ne tähän lähinnä vain translitteroimalla ne takaisin latinalaiseen kirjaimistoon ja luottamalla onneen.

Sotilasarvoista

Koska tämä kirja on suunnattu suomenkieliselle lukijalle, venäläiset ja saksalaiset laivaston henkilökunnan arvonimet on käännetty lähimpiin suomalaisiin vastineisiinsa.

Suomi	Venäjä	Saksa
amiraali	admiral	Admiral
vara-amiraali	vitse-admiral	Vizeadmiral
kontra-amiraali	kontr-admiral	Konteradmiral
kommodori	kapitan pervogo ranga (1. luokan kapteeni, lyh. kaperang)	Kapitän zur See
komentaja	kapitan vtorogo ranga (2. luokan kapteeni, lyh. kavtorang)	Fregattenkapitän
komentajakapteeni	(kapitan tretjego ranga (3. luokan kapteeni, lyh. katrerang))	Korvettenkapitän
kapteeniluutnantti	-	Kapitänleutnant
yliluutnantti	starši leitenant	Oberleutnant zur See
luutnantti	leitenant	Leutnant zur See
aliluutnantti	mitšman (<engl. midshipsman)	Unterleutnant zur See

Venäjän laivaston alusluokittelusta

Tässä kirjassa Venäjän laivaston alusten luokittelessa on käytetty *Entsiklopedija Korabli Rossiiskogo imperatorskogo flota 1892–1917 gg.* (Venäjän keisarikunnan laivaston alukset 1892–1917 tietosanakirja) -kirjan sivulla 281 esitettyä luokittelua, jonka termit olen kääntänyt vastaamaan suomen kielessä käytettyjä.

Suomenkielisestä lähdekirjallisuudesta voi havaita, että muutamat termit ovat aiheuttaneet päänvaivaa alaa vähemmän tunteville kääntäjille. He ovat toisinaan

kääntäneet termit sananmukaisesti, mikä on heidän käänöksissään hämärtänyt kyseessä olleen aluksen tyyppiä ja käyttötarkoitusta. Erityisesti hävittäjäalusten ja torpedoveneiden venäläisissä nimityksissä esiintyvä sana *mina* (miina) on aiheuttanut väärinymmärryksiä. Näiden alusten pääaseistukseen kuuluivat torpedot, joita pidettiin tuohon aikaan eräänlaisina liikkuvina miinoina.

Tähän on merkitty venäläiset termit, niiden suorat käänökset ja tässä kirjassa käytetyt nimitykset.

venäjä	suora käännös	tässä käytettävä nimitys
Lineinye korabli	linjalaivat	taistelulaivat
Lineinye kreisera	linjaristeilijät	taisteluristeilijät
(Bronepalubnye kreisera	panssarikantiset risteilijät	panssariristeilijät)
Kreisera		risteilijät
Eskadrjonnye minonostsy	eskaaderimiinankantajat	hävittäjät
Minonostsy	miinankantajat	torpedoveneet
Podvodnye lodki	vedenalaiset veneet	sukellusveneeet
(Minnye) zagradiiteli	(miina)esteenlaittajat	miinalaivat
Tralštšiki	troolaajat	(miinan)raivaajat
Kanonerskie lodki		tykkiveneet
Retšnye kanonerskie lodki		jokitykkiveneet
Utšjobnye suda		opetusalukset, koululaivat
Transporty		kuljetuslaivat
Posylnyje suda	lähettialukset	yhteysalukset
Jahty		jahdit
Gidrografičeskie suda	hydrografiset alukset	merenmittausalukset
Portovyje i krepostnye suda		satama- ja linnoituslukset
Blokšify		sulkulaivat
Morskije ledokoly		(avomeri)jäänmurtajat
Portovyje ledokoly		satamajäänmurtajat
Setevye zagradiiteli	verkkoesteenlaittajat	verkonlaskijat, verkonlaskumiinalaivat
Storoževyje suda		vartiolaivat

Lisäksi laivastolla oli käytössään erilaisia emoaluksia, pajalaivoja, korjauslaivoja, palolaivoja, pelastusaluksia, kaapelinlaskijoita, hinaajia, jäänmurtaja-hinaajia, majakkalaivoja, proomuja eri tarkoituksiin ja niin edelleen, mutta nämä eivät kuuluneet mihinkään luokituksiin. Monet niistä luokiteltiin kuljetuslaivoiksi, yhteysaluksiksi ja merenmittausaluksiksi.

Tutkimuksesta ja lähteistä

Tämän tutkimuksen tarkoitus on tarjota suomalaiselle lukijalle ensimmäinen suomeksi kirjoitettu kokonaisuus Itämeren laivastojen ja niiden henkilökuntien toiminnasta ensimmäisessä maailmansodassa sekä siihen liittyvissä Venäjän ja siitä vuosina 1917–1920 irronneiden seutujen vallankumouksissa ja sodissa. Tutkimuksen liitteenä on niin täydellinen matrikkeli Venäjän Itämeren laivaston aluksista, kuin lähteiden puolesta on ollut mahdollista koota. Sellaistakaan suomeksi ei ole aiemmin julkaistu, vaikka suuri osa aluksista oli rakennettu Suomessa tai hankittu suomalaisilta. Tutkimus on tavallaan jatkoa ja rinnakkaisteos aiemmille kirjoilleni Suomalaisista Venäjän sisällissodassa (SKS 2006), Venäjän Karjalasta ja Muurmannista maailmansota- ja vallankumousaikana (SKS 2007) sekä Virosta samaan aikaan (SKS 2009).

Kuten aikaisemmissa teoksissani, pyrin tässäkin yhdistelemään eri maissa eri kielillä ja eri aikoina kirjoitettua tutkimusta ja muuta kirjallisuutta omaan tutkimukseeni mahdollisimman monipuoliseksi kokonaisuudeksi, jossa eri osa-alueet ja yksityiskohdat saavat toivoakseni ansaitsemansa määrän huomiota, Suomen ja suomalaisten osuus kansainvälisiin tapahtumiin kirkastuu ja aiemmin suomeksi kuvaamattomia, osin unohtuneitakin tapahtumia saadaan kotimaisen historiasta kiinnostuneen yleisön ulottuville. Paitsi koti- ja länsimaista kirjallisuutta, tutkimuksen lähteinä on käytetty laajasti Venäjällä ja Neuvostoliitossa julkaistua arkistomateriaalia ja runsaasti sikäläistä uutta tutkimusta.

Tähän teokseen on koottu lukuisia toisiinsa läheisesti vaikuttaneita tapahtumakokonaisuuksia, joita on aiemmissa tutkimuksissa käsitelty yleensä erillään ja yksittäin. Tällaisia kokonaisuuksia ovat esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan merisotatoimet, Venäjän laivaston henkilökunnan osuus Venäjän vuoden 1917 vallankumouksiin ja sisällissotaan, Suomen sisällissota, ympärysvaltojen interventio Itämerellä, Suomen ja Venäjän sotatila vuosina 1918–1920 sekä Baltian maiden taistelut itsenäisyytensä saavuttamiseksi. Lähes-

tymistapani koota kaikki yhteen tutkimukseen on mielestäni perusteltu, sillä kaikki nämä kokonaisuudet tapahtuivat verrattain lyhyellä kronologisella aikajanalla ja olivat kaikki joko suoraa tai välillistä, mutta läheistä seurausta toisistaan. Venäjän vallankumous puhkesi ensimmäisen maailmansodan rasituksista, ja vallankumouksen jälkeisten muutaman vuoden tapahtumat olivat suoraa seurausta siitä.

Tässä esitellään osa käyttämästäni lähdemateriaalista. Teoksen lopussa oleva lähdeluettelo on samalla bibliografia Suomessa julkaistusta ja yleisön ulottuvilla olevasta, käsiteltävää aihetta koskevasta kirjallisuudesta.

Ensimmäisen maailmansodan merisotatoimet

Mielestäni suomeksi ei ole toistaiseksi ilmestynyt tyydyttävää ensimmäisen maailmansodan Itämeren-merisotatoimien historiaa. Ainoita huomioitavia yrityksiä ovat olleet näitä sotatoimia käsittelevä osa Helge Heikkisen teoksessa *Tuntematon merimies – Suomen kauppalaivaston vaiheita ensimmäisen maailmansodan aikana* (1975) sekä lähinnä sukellusveneiden toimintaan painottuva ensimmäisen maailmansodan osuus Per-Olof Ekmanin tutkimuksessa *Sukellusvenesotaa Itämerellä* (1983). Lisäksi Pertti Luntinen on tutkinut merisotaa saksalaisten näkökulmasta teoksessaan *Saksan keisarillinen laivasto Itämerellä* (1987). Hänen tutkimuksensa kertoo saksalaisten suunnitelmista kaiken oleellisen, eikä niitä tarvitse siksi kerrata tässä Luntisen esittämässä laajuudessa ja yksityiskohtaisuudessa. Suomessa olivat kuitenkin sodan toisen osapuolen, Venäjän Itämeren laivaston, tärkeimmät selustatukikohdat, joten näiden sotatoimien kuvauksen puuttuminen myös venäläislähteisiin nojaten on puute oman maamme historiankirjoituksessa.

Olen laatinut tähän kuvauksen näistä merisotatoimista lähinnä muilla kielillä kirjoitetusta historian tutkimuksesta. Koska sotatoimet käytiin lähinnä saksalaisten ja venäläisten kesken, on ollut perusteltua tutustua lähinnä saksalaiseen ja venäläiseen merisotakirjallisuuteen.

Aloittaessani tämän kirjan kirjoittamista tärkein Itämeren merisotaa koskeva lähteeni oli Venäjän laivaston *Novik*-hävittäjän suomalaissyntyisen upseerin Harald Grafen Saksassa vuonna 1922 kirjoittama teos *Na "Novike". Baltiiskii flot v voinu i revoljutsiju* (*Novikilla. Itämeren laivaston sodassa ja vallankumouksessa*), jonka venäläinen merenkulkukirjallisuuteen keskittynyt Gangut-kustantamo on julkaissut vuonna 1997. Tämä teos on enemmän muistelmia kuin historiantutkimus, mutta Graf kertoo siinä myös niistä sotatapahtumista, joihin ei itse ottanut osaa. Myöhemmin olen tutustunut myös Neuvostoliitossa kirjoitettuun *Flot v pervoi mirovoi voine* (Laivasto ensimmäisessä maailmansodassa) -kirjaparin (1964) Venäjän laivaston toimintaa käsittelevään osuuteen ja myöhemmin Putinin Venäjällä julkaistuun, Vladimir Zolotarjovin ja Ivan Kozlovin laatimaan *Russki flot v Pervoi mirovoi voine* (Venäjän laivasto ensimmäisessä maailmansodassa) -teokseen. Nämä kuvaavat tapahtumia venäläisten kannalta varsin yksityiskohtaisesti.

Saksalaiset ovat kirjoittaneet maailmansodan merisotatoimien historian pikkutarkkaan tyyliinsä omasta näkökulmastaan. Niinpä Rudolf Firlen kuvaus tapahtumista maaliskuuhun 1915 asti on julkaistu heti vuonna 1921, G. Rollmanin kirjoittama teos vuoden 1915 toiminnasta on käännetty venäjäksi vuonna 1935 ja Ernst von Gager on toimittanut kolmannen, sodan loppupuoliskoa kuvaavan osan vuodeksi 1964. Heidän kirjojaan on kuitenkin käytetty lähteinä ensimmäisen maailmansodan merisotatoimien yleisesityksessä *Pervaja mirovaja voina na more* (Ensimmäinen maailmansota merellä), jonka Anatoli Taras on toimittanut julkaistavaksi Venäjällä vuonna 2001. Olen käyttänyt kyseistä teosta tärkeimpänä lähteenäni maailmansodan merisotatoimia kuvatessani, joten en ole merkinnyt näitä aiempia saksalaisten tutkimuksia lähdeviitteisiini. Olen tässä ja aiemmissa tutkimuksissani katsonut muuallakin tarpeettomaksi viitata moniin lukemiini iäkkäämpiin teoksiin, jos niitä on käytetty myöhempien tutkimusten lähteinä.

Lähdeluetteloon sen sijaan on koottu kaikki kirjoittamisen lomassa lukemani kirjallisuus.

Ensimmäinen maailmansota on luonnollisesti saanut lukuisat tutkijat ja tapahtumien osanottajat kirjoittamaan niistä sodan osa-alueista, joista ovat kiinnostuneet tai saaneet omakohtaista kokemusta. Tätä kirjoittaessani olen tutustunut koko joukkoon sodankäynnin tekniikkaa, aselajeja sekä tapahtumia tietyissä paikoissa tai ajankohtina käsittelevää kirjallisuutta.

Vaikka Ruotsi ei osallistunut sotaan, maa joutui kärsimään sen seurauksista ja pitämään yllä uskottavaa puolustusta saadakseen olla erossa siitä. Niinpä on perusteltua tutustuttaa lukija edes pintapuolisesti Ruotsin laivastoon ja ruotsalaisten toimintaan sota-aikana. Tätä varten olen tutustunut *Svenska flottans historian* viimeiseen osaan, joka on julkaistu vuonna 1945, Per Insulanderin teokseen Ruotsin laivaston merkittävimmistä aluksista *Pansarskepp* (2001), sekä *Mellan björnen och örnen* -artikkelikokoelmaan (1994), jossa eri maiden tutkijat käsittelevät Ruotsin osuutta maailmansotaan Itämerellä.

Jotkut suomalaisten ja muidenkin tutkimukset käsittelevät maailmansodan vaikutuksia Suomeen ja suomalaisiin. Aiemminkin mainittu Helge Heikkilän teos *Tuntematon merimies* kertoo Suomen kauppalaivaston vaiheista maailmansodan aikana, ja Suomen sotaturmat 1914–22 -projektin kirjassa *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa* (2004) kerrotaan ihmishenkiä Suomen alueella ja lähivesillä vaatineista sotatoimista sekä merenkulun tappioista.

Rannikopuolustuksen tutkimus on yksi sotahistorian alalaji. Leonid Amirhanov on kirjoittanut Suomenlahden rannikopuolustuksen eli Pietari Suuren merilinnoituksen historian venäjäksi vuonna 1995.

Suomessa venäläisten rannikopuolustusta on esitelty vuonna 1958 julkaistussa *Suomen rannikkotyöstö* -kirjassa, Tapani Mattilan ja Olavi Vitikan kirjoittamassa *Uhka lännestä: Suomen meripuolustus autonomian aikana* -teoksessa (1996) sekä Harry Halénin vuonna 2001 julkaisemassa tutkimuksessa *Katanpään linnakkeen*

venäläisaika sekä katsaus venäläisten muihin linnoitustöihin Turun-Ahvenanmaan saaristoasemalinjalla 1915-1918. Halén on myös kirjoittanut huomattavan teoksen Viaporin sotasatamasta vuonna 2008 ja muitakin ansiokkaita julkaisuja venäläisten sotilaselämästä Suomessa. Suomen puolustuksesta kertoo lisäksi Pertti Luntisen englanniksi vuonna 1997 kirjoittama *The Imperial Russian army and navy in Finland 1808-1918*. Virolaisetkin ovat tunteneet kiinnostusta maansa venäläisiin rannikkolinnoituksiin. Heidän tutkimuksistaan paras on Heino Gustavsonin *Merekindlused Eestis 1913-1940*, joka on julkaistu Tallinnassa vuonna 1993.

Muita maailmansodan erityis-alueita valaisevat esimerkiksi tutkimukset saksalaisten, venäläisten ja brittiläisten sukellusveneiden toiminnasta (Tomaševič 1939, Ekman 1983, Wilson 1985, Kozlov 2006) ja miinasodankäynnistä Itämerellä (Kirejev 1939, Gontšarov 1940, Gelmersen 1998). Saksan operaatio Viron saarten valtaamiseksi vuonna 1917 oli Itämeren suurin merisotatoimi kyseisessä sodassa, ja siitä ovat omat tutkimukset tehneet suomalainen (Viljanen 1928), saksalainen (Melzer 1960) ja yhdysvaltalainen (Barrett 2008) tutkija. Paitsi Harald Grafen muistelmia, tätä kirjoittaessani olen tutustunut myös venäläisten meriupseerien Sergei Timirjovin (1922) ja Victor von Schultzin (1942) kertomuksiin maailmansodan tapahtumista Itämerellä. Lisäksi venäläisissä *Morskoi sbornik*- ja *Gangut* -aikakauslehdissä on julkaistu suuri määrä lähinnä sodankäynnin tekniikkaa valaisevia artikkeleita.

Venäjän laivaston osuus vuoden 1917 vallankumouksissa

Suomessa ei toistaiseksi ole juuri tutkittu Suomen venäläisten osallisuutta Venäjän vuoden 1917 tapahtumiin. Ainoastaan vuoden 1917 upseerisurmat Venäjän sotalaitoksessa Suomessa ovat herättäneet tutkijoiden mielenkiinnon, ja Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin julkaistussa aineistossa niitä on käsitelty kirjoissa *Venäläissurmat Suomessa* (2004).

Venäjällä ja Neuvostoliitossa vuoden 1917 tapahtumia on tutkittu ehkä enemmän kuin mitään muuta historian jaksoa. Itämeren laivaston miehistöllä oli merkittävä osuus kumoustahtumiin varsinkin Pietarin seudulla, ja etenkin Kronštadtin matruusit osallistuivat koko kauteen 1917-1921 toisinaan jopa ratkaisevasti. Neuvostoliittolainen tutkimus on kuitenkin aina kärsinyt tarpeesta todistaa vallitsevan järjestelmän ylivoimaisuutta ja marxilais-leninistisestä historia-näkemyksestä, jonka mukaan bolševikkien vallankaappaus oli johdonmukainen seuraus kaikesta siihen asti tapahtuneesta. Siksi heidän tutkimuksiaan ja lähdeaineistoa tarkastellessa on lähinnä poimittava faktat ja jätettävä niiden merkityksen arvioiminen oman näkemyksen varaan.

Näin ovat tehneet brittitutkijat Evan Mawdsley ja Israel Getzler sekä yhdysvaltalainen Norman E. Saul, jotka ovat käyneet läpi kaiken oleellisen venäläisen aineistolähde-, tutkimus- ja muistelmamateriaalin jalostaen sen omiksi tutkimuksikseen. Näistä Mawdsleyn *The Russian Revolution and the Baltic Fleet* sekä Saulin *Sailors in Revolt* ilmestyivät vuonna 1978 ja Getzlerin *Kronštadt 1917-1921* vuonna 1983. Niissä tapahtumista kerrotaan puolueettomaan, tutkimukselliseen sävyyn. Venäjällä sellaiseen on toistaiseksi siirtynyt monografiatasolla ainoastaan Jelena Dubrovskaja, jonka tutkimus Helsingin venäläisestä työläis- ja sotilasneuvostosta vuonna 1917 on julkaistu Petroskoissa vuonna 1992.

Tätä tutkimusta laatiessani olen perehtynyt kuitenkin myös neuvostoliittolaiseen painettuun arkistomateriaaliin, jota on julkaistu pääasiassa *Baltiiski flot v Oktrjabskoi revoljutsii i graždanskoi voine* (Itämeren laivasto Lokakuun vallankumouksessa ja sisällissodassa) -kokoelmassa vuonna 1932 sekä myöhemmin kolmessa *Baltiiskije morjaki v borbe za vlast sovetov* (Itämeren merimiehet taistelussa neuvostojen vallan puolesta) -kokoelmassa (1957, 1968 ja 1974). Joukko neuvostoliittolaisten tutkijoidenkin teoksia on osoittautunut hyödylliseksi, sikäli kun länsimaiset tutkijat eivät ole käyttäneet niitä lähteinään. Tällaisia ovat esimerkiksi Mihail

Petrovin *Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917 aastal* (Itämeren laivaston merimiesten osallistuminen taisteluun neuvostojen vallan puolesta Virossa vuonna 1917, 1957), *Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis* (Vallankumous, sisällissota ja ulkomaiden interventio Virossa) kirjaparin ensimmäinen osa vuodelta 1977 sekä Viktor Petrašin teos *Morjaki Baltiiskogo flota v borbe za pobedu Oktjabrja* (Itämeren laivaston merimiehet taistelussa Lokakuun voiton puolesta, 1966). Myös *Velikaja Oktjabrskaja sotsialistšeskaja revoljutsija* (Suuri lokakuun sosialistinen vallankumous) -tietosanakirja vuodelta 1987 on taas osoittanut hyödyllisyytensä tarkkojen faktojen lähteenä.

Venäläisestä ja neuvostoliittolaisesta tutkimus- ja aikalaiskirjallisuudesta kiinnostuneet voivat Suomessakin tutustua *Arhiv russkoi revoljutsii ja Krasnyi arhiv* -aikakauskirjoihin sekä moniin tapahtumien osanottajien muistelmiin vallankumousta ja sisällissotaa käsittelevissä kokoelmissa ja monografioissa. Näistä suomeksi on julkaistu Pavel Malkovin *Kremlin komendantin muistelmat* (1964). Grafın, Timirjovin ja Schwartzin kaltaiset meriupseerit käsittelevät tapahtumia omasta näkökulmastaan omissa muistelmissaan.

Suomen itsenäistymisen merisotatoimien tutkimus

Toisiinsa johtaneisiin Suomen itsenäistymiseen ja sisällissotaan liittyi runsaasti eri maiden merisotatoimia, mutta niitä ei ole koottu missään yhteen teokseen kokonaisuudeksi. Saksan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän tutkijat ovat käsitelleet niitä kaikkia erillään omissa konteksteissaan.

Suomalaisten tutkimus ja aikalaiskirjallisuus käsittelevät talven 1917–1918 merisotatoimia ja Venäjän laivaston toimintaa osana Suomen sisällissotaa. Toiseen maailmansotaan asti Suomessa käsiteltiin sotaa lähinnä vapaussotana. Tapahtumien osallistujat kuvaavat sen mereen ja merivoimiin liittyviä tapahtumia 1920-luvulla julkaistussa *Suomen vapaussota* -teossarjassa. Nämä kertomukset toistuvat vuonna 1961 julkaistussa Matti E.

Mäkelän kirjassa *Miehiä merellä: vapaussodan valmisteluista talvisodan loppuun*, Suomen laivaston vuonna 1968 julkaistussa 50-vuotishistoriikissa sekä Helge Heikkisen *Tuntematon merimies* -teoksessa. Jussi Lappalainen kirjoittaa niistä punakaartin kannalta jonkin verran teosparissaan *Punakaartin sota* (1981), ja Risto Anttila kertoo sisällissota-ajasta Suomenlahden saarilla vuosina 1999 ja 2006 julkaistuissa kirjoissaan. Aatos Tanskasen perustyö venäläisistä Suomen sisällissodassa vuodelta 1978 esittelee myös merimiesten osallisuutta.

Ruotsalaiset ja saksalaiset tutkijat esittävät maidensa intervention Suomen tapahtumiin vuonna 1918 osana ensimmäistä maailmansotaa. Niistä kerrotaan *Svenska flottans historiassa* (1945), ruotsalaisen amiraali Ehrensvärdin muistelmassa (1966) ja saksalaisten meriupseerien Kiepin ja von Bastianin kuvauksissa. Niistä edellinen on käännetty ja julkaistu erillisenä kirjana vuonna 1923 ja jälkimmäinen Suomen vapaussota -teoksessa. Tutkimuksena saksalaisten toiminta esitetään Itämeren merisodan virallisen historian kolmannessa osassa, joka on siis julkaistu vuonna 1964.

Venäläiset puolestaan suhtautuvat laivastonsa toimintaan Suomessa 1917–1918 osana oman maansa vallankumous- ja sisällissotahistoriaa. Heidän tutkimuksissaan ja muistelmakirjallisuudessaan käsitellään paitsi venäläisten osallisuutta Suomen sisällissotaan, myös Suomen joukkojen ja laivaston yksiköiden toimintaa vallankumouksessa Pietarissa sekä kumouksellisen keskusvallan pyrkimyksiä saada toimiva laivasto alistettua uudelleen kuriin. Mielenkiintoisia tämän aikakauden venäläiskuvauksia ovat esimerkiksi asiakirjakokoelmissa julkaistu, Suomeen keväällä 1918 jääneen Venäjän laivasto-osaston johtajan Zelenoin raportti tapahtumista Helsingissä saksalaisten vallattua sen, sekä luutnantti Pantseržanskin kuvaus Turun venäläisistä merivoimista suomalaisten ja saksalaisten jaloissa samoihin aikoihin. Se on julkaistu kolmessa *Sever*-aikakauslehden numerossa vuonna 1987.

Venäjällä ja Neuvostoliitossa on pyritty glorifioimaan niin kutsuttua jääretkeä, laivaston pääosien pelastamista

Virosta ja Suomesta Venäjälle keväällä 1918. Nikolai Krovjakov on kirjoittanut tämän jääretken historian vuonna 1955, ja Sergei Edlinski sekä Ivan Jakovlev ovat laatineet vuonna 1959 tutkimuksen kauppalaivaston osallistumisesta tapahtumaan. Näissä kirjoissa laivojen vetäminen jäiden ja vihollisten halki reunamaiden sekasorrosta korotetaan uuden punalaivaston ensimmäiseksi strategiseksi suuoperaatioksi, kommunistipuolueen ohjaamaksi voitoksi, jossa uhrautuvainen meriväki pelasti laivaston tärkeimmät alukset uudelle yhteiskunnalle. Aikalaiskuvausten perusteella totuus oli verrattain raadollisempi, mutta nämäkin tutkimukset ovat täynnä detaljeja, joista muiden maiden tutkijat eivät tiedä mainita mitään.

Venäjän sisällissota, ympärysaltojen interventio ja reunavaltioiden itsenäisyys-taistelut Itämerellä

Toinen mielenkiintoinen, Suomessa tutkija-huomiotta jäänyt tapahtumakokonaisuus on Venäjän laivaston osallistuminen Venäjän sisällissotaan ja taisteluihin Saksaa, reunavaltioita ja ympärysaltoja vastaan vuosina 1918–1920. Itämeren laivaston miehistö osallistui Suomen sisällissotaan ja Viron puolustamisyrityksiin talvella 1918, pelasti laivaston pääosan Virossa ja Suomesta Pietariin samana keväänä ja taisteli sitten kehittyvän Venäjän sisällissodan rintamilla puna-armeijan iskujoukkoina. Maailmansodan päätyttyä ympärysalto valloittivat ryhtyivät saartamaan Neuvosto-Venäjää Itämerellä, jolloin kommunistien oli varustettava uusi laivasto Pietarin puolustamiseksi.

Näistä ajoista ja tapahtumista venäläisten kannalta kertovat varsinkin aiemmin mainitut arkistomateriaalikokoelmat ja vuonna 1926 julkaistu, Venäjän sisällissotaa vesistöissä esittelevään sarjaan kuuluva kokoomateos *Baltiiski flot v 1918–1919 gg* (Itämeren laivasto vuosina 1918–1919). Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen eräät tutkijat ovat sivunneet merisotatoimiakin kokoomateoksessa *Interventsija na Severo-Zapade Rossii 1917–1920 gg* (Interventio Luoteis-Venäjällä, 1995) ja muuten sisällissotaa käsittelevässä kirjallisuudessa.

Kaikkien muidenkin noihin tapahtumiin osallistuneiden maiden tutkijat ovat tuoneet oman lisänsä Itämeren vuosien 1918–1920 tutkimiseen. Suomen laivaston kehitystä vuosina 1918–1920 ja osuutta ympärysaltojen interventioon kuvaavat jossakin määrin Sota-arkiston asiakirjat, *Laivastolehden* artikkelit, laivaston 50-vuotisjuhlallisuuksiin laadittu *Suomen laivasto 1918–1968* -kirjaparin ensimmäinen osa, Visa Auvisen vuonna 1983 toimittama *Leijonalippu merellä* -teos sekä Erik Wihtolin tutkimus *Suomen laivaston rakentaminen itsenäisyyden alkutaipaleella* (1999). Viron laivaston synty, kehitys ja osallistuminen maan vapaussotaan on parhaiten esitetty Mati Öunin, Hannes Walterin ja Peedu Sammalsoon vuonna 2003 julkaistussa tutkimuksessa *Võitlused Läänemerel 1918–1919* (Taistelut Itämerellä). Neuvostoliiton miehitysjäsen länsimaissa viettänyt latvialainen tutkija Edgars Andersons puolestaan käsittelee Latvian valtion perustamishistoriassaan *Latvijas vēsture 1914–1920* (Latvian historia) myös maan vapaussodan merisotatoimet. Brittien Itämeren-intervention historian parhaimpana kuvauksena pidetään Geoffrey Bennettin kirjaa *Cowan's war*, joka on julkaistu täydennettynä vuonna 2002 nimellä *Freeing the Baltic*.

Alusmatrikkelin lähteistä

Tämän teoksen tutkimusosan jatkona on joukko liitteitä, jotka olen kerännyt lähdemateriaalista kokoamalla, kääntämällä tai suoraan kopioimalla. Niistä tärkein on Venäjän Itämeren laivaston kalusmatrikkeli, jollaista Suomessa ei toistaiseksi ole julkaistu näin laajana. Olen käyttänyt sen lähteinä venäläisestä arkistomateriaalista koottuja venäläisiä ja neuvostoliittolaisia matrikkeleita, suomalaisia laivaston ja eri laivayhtiöiden matrikkeleita ja internetin tietoja. Netin tarjoamasta informaatiotulvasta maininnan ansaitsee miramarshipindex.org.nz -sivusto, jossa on tietoja lähes kaikista maailman meriä kolunneista vähänkin hinaajaa suuremmista aluksista kolmelta vuosisadalta. Aluskohtaisia detaljeja olen kerännyt kaikkialta lähde-materiaalista.

1. Venäjän Itämeren laivaston kehitys ennen maailmansotaa

Venäjän Itämeren laivasto oli lähtenyt vuonna 1904 mukaan sotaan Japania vastaan. Se oli kiertänyt Afrikan ja puoli Aasiaa vain tuhoutuakseen verrattain perinpohjaisesti Tsušiman meritaistelussa vuonna 1905. Venäjä kärsi tappion myös maasodassa ja joutui tekemään nöyryyttävän rauhan.

Laivaston suunnitelmat ennen sotaa

Venäjän hallitsevat piirit olivat Japanin-sodan tappiosta ymmärtäneet sotalaitoksen kaipaavan perusteellista uudistusta. Laivastossa uudistukset aloitettiin toukokuussa 1906 perustamalla laivaston yleisesikunta. Samana vuonna yleisesikunta päätti, että vuoteen 1910 mennessä Itämeren laivastolle olisi rakennettava neljä uutta taistelulaivaa, kaksi panssariristeilijää, kuusi kevyttä risteilijää sekä 20 hävittäjää lisää.

Tapahtumat etenivät hitaasti, ja suunnitelmia jouduttiin muuttamaan useita kertoja. Lopulta neljän uuden Dreadnought-tyyppisen taistelulaivan rakentaminen alkoi kesäkuussa 1909.¹

Venäjä oli Ranskan liittolainen, ja Ranskan hallitus myönsi Venäjälle avokätisesti lainoja varustelemiseen. Niinpä Venäjän hallitus oli myöntänyt uuden laivaston rakentamiseen 1125 miljoonaa ruplaa elokuussa 1909. Seuraavassa maaliskuussa summa oli supistettu 731 miljoonaan. Joulukuussa 1911 hallitus päätti myöntää vuosina 1912–1916 suoritettaville uudisrakennuksille 550 miljoonaa ruplaa. Pätevä amiraali Ivan Grigorovitš ryhtyi meriministeriksi, ja Nikolai II vahvisti hallituksensa päätökset elokuussa 1912. Rahoilla aloitettiin viidentoista vuoden rakennussuunnitelma.²

Vuonna 1912 laadittiin myös Itämeren laivaston sotasuunnitelma, jota laivasto pääpiirteissään toteutti tulevan maailmansodan ajan.

Suunnitelman mukaan Liepājan satamaa ei tulisi sodan aikana käyttämään, vaan laivaston tehtävänä olisi puolustaa Suomenlahtea. Venäjän merisodan asiantuntijat olivat aina pelänneet maihinnousua Pietariin, ja sen suojaksi oli jo jonkin aikaa rakennettu Pietari Suuren merilinnoitukseksi kutsuttua rannikkolinnakeverkostoa Suomenlahdelle. Merilinnoitukseen kuului kolme puolustusvyöhykettä, joista sisin Suursaaren tasalla, keskimäinen Porkkalan kapeikossa ja etuasema Ahvenanmaan ja Hiidenmaan välillä. Sodan puhjettua asemat oli tarkoitus täydentää laajoin miinakentin.

Venäjän laivaston päätukikohdat olivat Helsinki, Tallinna ja Kronštadt. Muita laivastoasemia oli Pietarissa, Viipurissa, Hangon Lappohjassa, Turussa, Vaasassa, Paldiskissa, Viron saarilla ja Liepājassa sekä vähäisempiä muualla. Tallinnasta ryhdyttiin rakentamaan merilinnoituksen päätukikohtaa vuonna 1912, ja sen ympäristöön Suuropille, Naissaarelle, Mäkiluotoon ja Viimsin niemelle varustettiin tykistöasemia. Lisäksi Helsingin ja Kronštadtin sotasatamia laajennettiin.³

Laivaston kaluston uudisrakennukset aloitettiin seuraavana vuonna 1913. Tarkoituksena oli, että valmisteilla olevien alusten lisäksi vuoteen 1930 mennessä rakennettaisiin neljä taisteluristeilijää, neljä kevyttä risteilijää, 36 uutta Novik-tyyppistä hävittäjää ja 12 Bars-tyyppistä sukellusvenettä.⁴

---

¹ Flot v Pervoi mirovoi voine v dvuh tomah. Tom I Deistvija Russkogo flota. Moskva: Vojennoje izdatelstvo ministerstva oborony SSSR (1964), alempana pelkkä Flot (1964) s. 60, Entsiklopedija Korabli Rossiiskogo Imperatorskogo Flota 1891–1917. Taras, A. (red.). Minsk: Harvest (2000), alempana pelkkä EKRIF (2000) s. 15.

² EKRIF (2000) s. 16, Zolotarjov, V. – Kozlov,

I. (2002). Russki flot v Pervoi mirovoi voine. Sankt-Peterburg: Ostrov, alempana pelkkä Zolotarjov (2002) s. 18–19.

³ Flot (1964) s. 72–73, Pervaja mirovaja voina na more. Taras, A. (red.). Moskva: AST (2001), alempana pelkkä Pervaja mirovaja voina na more (2001) s. 42.

⁴ EKRIF (2000) s. 16.

Laivaston henkilökunta

Mobilisaation tuloksena Venäjän Itämeren laivaston miesmäärä nousi 90 000 merimieheen ja noin 50 000 rannikkotykistön ja työjoukkojen mieheen, työläiseen sekä muuhun laivaston alaiseen henkilökuntaan.

Vuoteen 1907 asti Merisotakouluun oli päässyt vain perinnöllisiä aatelisia, ja senkin jälkeen siellä koulutettiin aatelisten lisäksi ainoastaan laivastoupseereiden ja korkeampien virkamiesten eli perinnöttömien aatelisten jälkikasvua.⁵ Suuri osa laivaston päällystöstä oli lähtöisin baltiansaksalaisesta ja puolalaisesta sekä vähäisemmässä määrin suomenruotsalaisesta aatelista. Maailmansodan syttymisen aikoihin Venäjän laivastossa palveli puolensataa lähinnä ruotsinkielistä Suomen asukasta, ja heistä useimmat toimivat Itämeren laivastossa. Lisäksi Suomen luotsilaitos oli militarisoitu ja sen päällystöllä oli venäläiset upseeriarvot. Luotsilaitoksessa palveli upseereina toistakymmentä suomenruotsalaista.⁶

Suurimmillaan vuonna 1917 laivastoon kuului 99 500 miestä, joista 82 625 oli miehistöä, 1245 konduktöörejä, 4339 upseereita sekä tuhat laivaston lääkäreitä ja virkamiehiä. Loput yli 10 000 miestä kuuluivat laivaston nostoväkeen, ennen vuotta 1905 asevelvollisuutensa suorittaneisiin ikämiehiin, joita käytettiin lähinnä työvoimana.

Asevelvollisuus laivastossa kesti viisi vuotta, ja suurin osa laivaston miehistöstä oli vuosina 1909–1917 palvelukseen tulleita asevelvollisia. Liikekannallepanossa vuonna 1914 palvelukseen palasivat vuosina 1904–1914 asevelvollisuutensa suorittaneet, lähinnä erikoistuneen koulutuksen saaneet miehet, joita laivastossa oli vuonna 1917 yli 14 000 henkeä.

Vähäisempiä miehistön ryhmiä olivat asevelvollisuutensa jälkeen palvelukseen jääneet, joita kutsuttiin *sverhsrotšnikeiksi* eli ylipalvelleiksi, sekä ennen kutsuntaikäänsä palvelukseen astuneet *ohotnikit* eli innokkaat. Konduktöörit, jotka on suomalaisissa lähteissä toisinaan rinnastettu laivaston erikoismestareihin, ja joitakin erivapauksia nauttivat ylipalvelleet muodostivat eräänlaisen väliportaan miehistön ja päällystön välille, eikä miehistö erityisesti arvostanut heitä.⁷

Venäjän laivaston miehistö erosi maavoimien riviväestä siinä, että alle puolet merimiehistä oli lähtöisin talonpojista. Maavoimissa talonpoikien osuus miehistöstä oli yhdeksän kymmenesosan luokkaa. Kaupunkilaisten paljous laivastossa johtui siitä, että teknistyvässä laivastossa tarvittiin tottumusta koneiden käyttöön sekä lukutaitoa palvelukseen kuuluvien teknisten detaljien oppimiseen. Venäjän maaseudulla ei oltu vielä päästy kovinkaan korkeaan lukutaitoprosenttiin. Siksi kantameriväki värvättiin lukutaitoisten keskuudesta kaupungeista. Samasta syystä laivastossa palveli runsaasti virolaisia ja latvialaisia, sillä heidän keskuudessaan lukutaito oli yleisempää kuin venäläisten.

Noin neljännes reservistä mobilisoidusta miehistöstä oli työläisiä. Tämä johtui siitä, että asevelvollisuuden suorittuttuaan miehistössä palvelleet olivat usein jääneet satamakaupunkeihin töihin, jolloin monet heistä olivat päätyneet teollisuuden palvelukseen. Miehistön viimeinen neljännes edusti käsityöläisiä, pikkuporvaristoa ja ylempiä yhteiskuntaluokkia. Työläisten ja lukutaitoisten suuri määrä oli sittemmin tärkeä syy laivaston merkittävään rooliin Venäjän vallankumouksessa.⁸

⁵ Petraš, V. (1966). *Morjaki Baltiiskogo flota v borbe za pobedu Oktjabrja*. Moskva: Nauka, alempana pelkkä Petraš (1966) s. 31.

⁶ Suomalaisyyntyisten upseereiden elämäkertatietoja mm. Pikoff, E. (1938). *Landsmän i ryska marinen*. Helsinki: Suomen sukututkimusseuran julkaisuja XIV ja Volkov, S. (2004). *Ofitseri flota i morskogo vedomstva*. Opyt martirologa. Moskva: Russki put.

⁷ Petraš (1966) s. 19–25.

⁸ Saul, N. (1978). *Sailors in Revolt. The Russian Baltic Fleet in 1917*. Lawrence: The Regents Press of Kansas, alempana pelkkä Saul (1978) s. 15 ja 39–40.

Mirko Harjulan tutkimus Itämeri 1914-1921 on ensimmäinen suomeksi julkaistava yksityiskohtainen Itämeren alueen kyseisen ajanjakson merisotahistorian kokonaisesitys. Kirjassa esitellään ensimmäisen maailmansodan, Suomen sisällissodan sekä Viron ja Latvian vapaussotien laivastojen sotatoimien lisäksi Venäjän laivaston henkilökunnan osuus Venäjän vuoden 1917 vallankumoukseen Pietarin seudulla, Suomessa ja Virossa, sisällissotaan sekä Pietarin puolustamiseen valkoisia ja länsivaltojen interventiota vastaan. Kirjassa esitellään myös Suomen laivaston vähemmän tunnettuja alkuvaiheita sekä muodostetaan käsiteltävänä olevan ajanjakson kokonaiskuva, jossa Suomen ja muiden reunamaiden itsenäistyminen oli yksi osatekijä. Teoksen liiteosaan on koottu runsaasti erilaisia alusluetteloita, tähän asti laajin matrikkeli Venäjän Itämeren laivaston aluskannasta sekä tapahtumien osanottajien henkilötietoja. Kirjoittaja on käyttänyt suomalaisen tutkimus- ja muistelmakirjallisuuden lisäksi lähteinä laajasti Neuvostoliitossa, Venäjällä, Virossa ja länsimaissa julkaistua tutkimusta, aikalaiskirjallisuutta ja painettua arkistomateriaalia.

